

आधी लग्न पत्रिकेचे!

“आं, तुम्ही घरात आहात ना? आम्ही दोघं अर्ध्या तासात लग्नपत्रिका द्यायला येतो.”

मला पद्धतशीरपणे आमच्या थोरलीच्या लग्नाचे बोलावणे करायचे होते. “अहो, ऐकलं ना, सीमाकडे आपण येतो म्हणून सांगितलं आहे. टोपीबिपी बरोबर घेऊन चला. गांधी टोपी असली तरी चालेल. अक्षता आणि पत्रिका मी घेते आहे.”

“मी तयार आहे.”
“आणि कसं बोलावणं करायचं माहीत आहे ना?” अशा तयारीनिशी आम्ही गाडीत बसलो.

आमच्या थोरलीने जेव्हा लग्नाचे जाहीर केले तेव्हा मी भारतात होते. भावी जावयाने तिच्या नकळत ‘त्यांचे लवकरच ठरणार आहे’ ह्याची आम्हाला कल्पना दिली होती, पण ठरेपर्यंत आम्ही काही हालचाल केली नव्हती. त्यामुळे मी भारतात आले होते. परत जायची तारीख जवळ येत होती. उरलेल्या वेळात बरीच कामे आणि खरेदी करायची होती. आम्ही जरी अमेरिकेत बरीच वर्षे असलो तरी पुण्यात नातेवाईकांचे आणि मैत्रिणींचे नेटवर्क दांडगे आहे. चार दिवसांत यादी करून ढीगभर साड्या घेतल्या आणि अनेक दागिने ऑर्डर केले. आठ दिवसांत हे येणारच होते, पण त्यांच्या नकळत काही गोष्टी करणे इष्ट असतात. नाहीतर लग्नाविषयीच्या चर्चेच्या विषयांत आणखी भर पडायची. शिवाय, वेळ नव्हता हे अगदी रास्त कारण होतेच. एका मैत्रिणीचा नवरा पुण्याहून अमेरिकेस जाणार होता, त्याच्याबरोबर साड्यांची एक बँग पाठवून देखील दिली. दागिने हळुहळू पुढे येणार होते त्यामुळे ते लक्षात येणार नाहीत ह्याची खात्री होती.

प्रश्न होता तो लग्नपत्रिकेचा. अमेरिकेत छापायला दिली तरी ते भारतातच छापतात, मग आपण इथे आहोत त्याचा फायदा करून घ्यावा. लग्नतारीख आणि जागा इत्यादी मजकूर ठरले नसल्याने छापून घेणे अशक्य होते. इथे माझ्या पुण्याच्या नेटवर्कचा फारसा उपयोग नव्हता, कारण त्यांना वरचेवर पत्रिका छापण्याचा प्रसंग

येत नाही. शेवटी, मीच त्याचे संशोधन करायचे ठरवले. आमचे भावी व्याही अमेरिकन असल्याने त्यांची संमती घेणे महत्त्वाचे होते. शिवाय वधू-वरांच्या संमतीशिवाय इथे (म्हणजे अमेरिकेत) लग्नाचे कुठलेही पाऊल पुढे टाकता येत नाही.

लक्ष्मी रोडवर ‘येथे लग्नपत्रिका छापून मिळतील’ अशी मोठी पाटी असलेल्या एका मोठ्या दुकानात शिरले. आपल्याला जरी आपण पुण्यातले वाटत असलो तरी पुण्यातील दुकानदारांना आपण अमेरिकेतले आहोत हे लगेच आपल्या हसन्या चेहन्यावरून कळत.

“काय मँडम, लग्नपत्रिका बघायच्यात का?” एका तरुणीने मुद्यालाच हात घातला.

“हो थोडी माहिती पाहिजे आहे.”

“अरे कृष्णा, ती पत्रिकांची फाइल आण.” मला उद्देशून “तुम्ही बघा. पसंत करा. मी माहिती सांगते. तुम्हाला अमेरिकन पत्रिका पाहिजेत ना?” माझ्या मनातला प्रश्न ओळखून तिने माझ्यावर मात केली होती. कृष्णाने पुढे टाकलेली गलेलटु फाइल चाळायला सुरुवात केली. काही भडक रंगाच्या, काहींवरची कुरुप अक्षरे, काही तीन-चार पानांच्या, काहींवरचे गणपतीचे चित्र ओळखू येत नव्हते... अशा अनेक पत्रिका उलटल्या. एकंदर प्रकार येथील पार्टी सिटीसारखा होता. त्यावरील किमती वाचून आपले किती पैसे वाचतील ह्याचाही हिशोब डोक्यात झाला. त्या फाइलीतील एक सुबक पत्रिका मी हेरून ठेवली.

“एखाद्या अमेरिकन पत्रिकेचे सॅम्पल बघू का?” मी इच्छा व्यक्त केली. लगेच त्या तरुणीने कृष्णाला आदेश दिला. मधल्या वेळात पत्रिका, आरएसबीपी कार्ड, आतले पाकिट वगैरेच्या खर्चाचा अंदाज घेतला. त्या महिलेने प्रूफनंतर तीन दिवसांत पत्रिका छापून मिळतील असे आशासन दिले. तेवढ्यात कृष्णाने दिलेली पत्र-पाकिटे पाहिली. ती मर्चिंग नव्हती. कार्डे पाकिटात जात नव्हती. कार्डे एका लग्नाची नव्हती त्यामुळे नीट अंदाज आला नाही.

“असं करा, पुढच्या आठवड्यात माझ्या मिस्टरांना घेऊन येईन तेव्हा एक सेट दाखवायला काढून ठेवाल का?” मी विनंती केली.

“हो हो. आता सापडायला जरा वेळ लागेल. तुम्ही एक दिवस आधी फोन करा म्हणजे मी काढून ठेवीन.” तिने दिलगिरी व्यक्त केली.

ह्यांच्या चिकित्सकपणाचा इतर बाबतींत जरी त्रास होत असला, तरी पत्रिकेच्या बाबतीत थोडासा फायदा होईल असा अंदाज केला. शिवाय, त्यांनाही आपण काहीतरी केले ह्याचे समाधान मिळेल. ठरल्याप्रमाणे, आम्ही फोन केला

आणि अमेरिकन पत्रिकेच्या सँपलचे आश्वासन घेतले आणि दुकानात पोचलो. कृष्णाने दिलेली फाइल मी ह्यांच्या पुढे सारली. प्रत्येक पानावर अभिप्राय, मत आणि टीका व्यक्त करत आणि ऐकत मी ह्यांना हेरलेल्या पत्रिकेवर आणून थोपवले. तिचा रंग, कागद, वरचे गणपतीचे चित्र, सुबक अक्षरे, वरची आणि खालची बॉर्डर ह्यांचे कौतुक करवून घेतले आणि मलासुद्धा हेच आवडले असे सांगितले. आमचे छत्तीस गुण जमल्यासारखे त्यांना वाटले. “हे जे प्रिंटिंग आहे ते हाताच्या स्पर्शने फिस्कटणार नाही ना?” ह्यांचा चिकित्सकपणा आता मोकाट सुटणार होता.

“शक्यच नाही. हे आमचे सुपर फाइन प्रिंटिंग आहे. बघा ना ह्यावर हात घासून!” दुकानदार तरुणीने तात्काळ त्यावर बोट घासून दाखवले.

“आणि ही वरची आणि खालची बॉर्डर- ह्यात थोडा दोष आहे, तो आमच्या कार्डात नसेल ना?” ह्यांनी उलटपासणी चालू ठेवली.

“अहो, ते असणारच थोड्याफार प्रमाणात. ते स्क्रीन प्रिंटिंग आहे. ते असंच असत.” तिने आम्हाला वेड्यात काढलं.

“पण तुम्ही जरा ते बघून घ्याल ना?” ह्यांनी दबकत विचारले.

“अर्थातच, नाही तर आमचा धंदा कसा चालेल.” तिने आम्हाला परत वेड्यात काढले, “तुम्ही असं करा, हे कार्ड तुम्हाला आवडलंय ना, तर आम्हाला मजकूर द्या, अगदी केव्हाही द्या आम्ही तीन दिवसांत तुमच्या पत्रिका छापून देतो.” तिचा विक्रेत्याचा सूर आता ओळखू आला.

“अहो, पण अमेरिकन पत्रिकेचा सेट दाखवाल का?” मी आठवण करून दिली.

“अहो, मी काढणार होते, पण तो मालकांकडे आहे. ते आज आलेले नाहीत. पण त्यांन काही फरक पडत नाही. आमच्या कामाची गॅरंटी देतो, आणि तुम्ही अमेरिकेला जायच्या आत तुम्हाला पत्रिका देतो. आज तुम्ही डिपॉऱ्झिट देऊन जा म्हणजे परत तुमचा वेळ जाणार नाही.” तिने आम्हाला हमी दिली.

भारतातील पत्रिका वेगळी काढणार होतो. त्यातील मजकूर थोडा वेगळा आणि त्यावरोबर आरएसब्हीपी कार्ड नाही. इथे ऑर्डर दिली तर एकाच डिझाइनची करता येईल असा विचार करून डिपॉऱ्झिट दिले. पण अजून ह्या सर्व प्रकाराचा भरवसा वाटत नव्हता. शिवाय अजून वधू-वरांची संमती मिळाली नव्हती. पुढे काही बदल झाले तर डिपॉऱ्झिट फुकट जाईल. फारसे नुकसान होणार नाही असा विचार करून पैसे दिले. त्यांच्याकडे ई-मेल नव्हती, म्हणून आमच्या एका नातलगाने आमच्यातर्फे मध्यस्थी करायचे कबूल केले. तो ई-मेलचा ज्ञाता आणि

चाहता होता. त्याच्याशिवाय पत्रिका आम्हाला महाग पडल्या असत्या.

अमेरिकेत आल्यावर लग्नतारीख, सोहळा, जागा वगैरे ठरवले. मुलांना पत्रिकेचे डिझाइन दाखवले. गेल्या जन्मीचे पुण्य की काय, ते त्यांना आवडले. भावी व्याह्यांनी सांगितले, की आपण एकच पत्रिका छापू. त्यांनाही ती कल्पना व पत्रिकेचे डिझाइन पसंत पडले. अमेरिकेत लग्नाआधी कमीतकमी तीन महिने निमंत्रण पाठवायची प्रथा असते. त्या उलट भारतात एक महिना आधी पाठवले तर इतक्या लवकर का पाठवले म्हणून विचारतात. लग्नाचे वेळापत्रक अर्थातच अमेरिकन होते, त्यामुळे मजकूर भरणे, पते गोळा करणे, लेबले छापून ठेवणे, पोस्टाचे स्टॅप आणणे हे सर्व शीघ्रतेने करणे भाग होते. शिवाय, आमच्या चिकित्सक यजमानांचे विचार सांभाळावे लागणार होते. त्यांची खात्री होती, की ह्या सर्व गोष्टी सुरळीत होणार नाहीत. पण त्यावर आधी वाद घालण्यात अर्थ नव्हता.

निमंत्रणाच्या मजकूरासाठी इतरांच्या जपून ठेवलेल्या अनेक पत्रिका चाळल्या. वर वधूचे नाव लिहायचे का वराचे, आई-वडिलांच्या नावांत आधी कोणाचे लिहायचे, त्यांच्या मागे श्री. अथवा सौ. आणि वधूच्या नावाआधी चि.सौ.कां. वगैरे लिहायचे का? वधू-वरांच्या मासिकांचा फारसा उपयोग झाला नाही. तेथे सगळे नमुने होते. इथे जरा प्रथा कमीच असतात आणि काहीही चालते, मग आपली पद्धत पाळावी असे मी सुचवले - 'श्री राम प्रसन्न' आणि 'चि. सौ.कां.' योग्य दिसेल. आमच्या नवरेबुवांनी लगेच आपली बाजू मांडली - पत्रिका इंग्रजीमध्ये आहे. राम (Ram) म्हणजे फूटबॉल टीम समजून अमेरिकन लोक गोंधळून जातील आणि 'सी.एस.के.' त्यांना कळणारसुद्धा नाही. पत्रिका उभी असल्याने श्री. आणि सौ. लिहायला जागा नव्हती, त्यामुळे फारशी तडजोड करावी लागली नाही. खाली कोणाची नावे लिहायची, घरचा पत्ता का कार्यालयाचा- का दोन्ही; आयुष्यात कधी न उठलेला शुद्धलेखनाचा राक्षस ह्यांच्यात जागृत झाला होता - इथे स्वल्पविराम, इथे अर्धविराम, इथे पूर्णविराम - तारीख अक्षरांत लिहितात का आकड्यांत वगैरे वगैरे. प्रत्येक चर्चेचे रूपांतर वादात न्हायचे. आमच्या लग्नाच्यावेळी असल्या भानगडीत आम्ही पडलो नव्हतो, पण हल्ली वधू-वरांनाही सगळ्यात व्हेटो पॉवर असते. एवढे सगळे गड सर करून सर्वांच्या पसंतीची निमंत्रणपत्रिका पहिलीतील एखाद्या बालकाने केल्यासारखी दिसेल अशी भीती वाढू लागली. त्यातून हा मजकूर भारतात पाठवून बरोबर प्रिंट होईल ह्याची ही खात्री नव्हती, कारण प्रिंटर त्यात नक्कीच सुधारणा करणार. ते तर त्यातील तज्ज! “अहो, आम्ही हे रोज छापतो. हल्ली असंच लिहितात. आमचा धंदा आहे हा...” ती तरुणी समोर नसतानाही तिचे शब्द आम्हाला ऐकू येत होते.

आमच्या वाटाघाटी म्हणजे अशा - आम्ही ई-मेलने मजकूर पाठवायचा, आमच्या नातलगाने तो प्रिंट करून दुकानात द्यायचा, दुकानदाराने तो छापून दोन-तीन दिवसांनी नातलगाकडे द्यायचा, त्याने तो स्कॅन करून आम्हाला ई-मेलने पाठवायचा. आरएसब्हीपी कार्डचीही हीच कथा. पाच-सहा वेळा मागे-पुढे वाटाघाटी करून मजकूर ठरला. नंतर त्याने आमच्या कार्डविर तो छापला - मजकूर ठरला नसताना कार्ड कशाला फुकट घालवायचे? तो नमुना पाहिल्यावर डोळे तपासून घ्यावे असे वाटले. 'श्री राम प्रसन्न' मधोमध नव्हते. इतर मजकूर त्याच्या खाली होता म्हणून पत्रिका जरा विचित्र दिसत होती. पहिलीत शिकत असताना जसे डावीकडे एक इंच समास सोडतो तसे लिखाण होते. "ते असे होणारच - डावीकडे गणपतीचे चित्र आहे." त्या तरुणीने पहिलीतल्या मुलासारखा खुलासा केला. आम्ही कपाळाला हात लावला. पार्टी सीटीतील पत्रिका एवढ्या काही वाईट आणि महाग नसतात असेही विचार डोक्यात येऊ लागले. ते पंधरा दिवसांत सर्व करून देतात. पण आता माघार घेणार नव्हतो. जरा मजकूर वर-खाली सरकावून समस्या आटोक्यात आणली. नंतर लक्षात आले की आरएसब्हीपी कार्डचे पाकिट आणि पत्रिकेचे पाकिट मोठ्या पाकिटात जाणार नाही. पत्रिकेभोवती पाकिट बायकांच्या स्विमिंग सूटसारखे घटू बसलेले होते. शिवाय, त्यात कार्यालयाची मार्गदर्शिकाही जायची होती.

"दोन पाकिटे तिसऱ्या पाकिटात कशाला? लहान पाकिट व पत्रिका मोठ्या पाकिटात सहज जातील." पुण्याहून विचारणा आली.

अमेरिकेतील ह्या (खुळ्या) प्रथेचे समर्थन करणे मिस मॅर्नर्सला विचारल्याशिवाय कठीण होते. "अमेरिकेत असंच करतात. पाकिट थोडे मोठे करता येईल का?" आम्ही आपली बाजू सोडली नाही.

"ते कसं करता येईल? ते आमचं स्टॅंडर्ड पाकिट आहे." त्यांनी आम्हाला परत वेढ्यात काढले.

आमची अडल्या नारायणासारखी अवस्था झाली. शेवटी, काही समस्यावर मात करून व काहींत माघार घेऊन पत्रिकेचा उदय झाला आणि घरी मोठे पासल आले. भारतातील पत्रिका तेथेच ठेवल्या होत्या.

सगळे ठरल्या वेळेनुसार होणार म्हणून आम्ही एकमेकांची पाठ थोपटणार होतो पण तो मोह टाळला. उत्सुकतेने पासल उघडले. पहिली पत्रिका पाहून चेहऱ्यावर विजय झळकू लागला. ह्यातील काही पत्रिका व्याहारांना पाठवायच्या होत्या. त्या मी काढू लागले. ह्यांचा शंकेखोर स्वभाव - अर्थातच हे सोपे नाही हे आधीच लक्षात यायला हवे होते.

“असं करू, मी प्रत्येक पत्रिका निरखून बघतो. काही दोष असला तर ती पाठवायला नको. नाही तरी आपण गरजेपेक्षा दुप्पट पत्रिका मागवल्याच आहेत.”

तिकळून सूचना आली. मी काही शेकडे काढे आणि पाकिटे बघणार नव्हते म्हणून लगेच कबूल झाले. अनेक कार्डावर आणि पाकिटांवर स्क्रीन प्रिंटिंगचा दोष होता. कार्हीवर काळे डाग होते. लहान मुलांना दृष्ट लागू नये म्हणून काजळाचे बोट लावतात तसे झाले होते. मग लक्षात आले, की भारतात निमंत्रणपत्रिका बूक-पोस्टने पाठवतात, म्हणून पाकिटाला गोंद नसतो. अमेरिकेत एल्मर्स ग्लू-शिवाय इतर गोंद मिळतो का हे शोधून काढावे लागले. आतील आरएसब्हीपीची पाकिटे बंद करण्यापूर्वी त्यांत (लहान मुलांना चांगले काम केल्यासाठी जी) रंगीबेरंगी स्टिकर्स घातली. व्याह्यांना निवडलेली काढे पाठवली.

मधल्या काळात, मी आमच्या हक्काच्या नातलगांकळून पुण्याचे आणि मुंबईचे पते मागवून घेतले. आम्ही येथील लोकांची यादी केली. लेकीच्या आवडत्या रंगात आम्ही लेबले करणार होतो. त्यासाठी मी मायक्रोसॉफ्ट अॅक्सेसचा कोर्स केला होता. मोठे लेबल चांगले दिसणार नाही. लहान लेबलावर मारुतीच्या देवळामागे, बडाच्या झाडासमोर सारखे पते मावत नाहीत. शिवाय, सगळ्या निमंत्रित लोकांची नावे लिहायलाही जागा नसते. पण सर्व सुबक आणि नीटनेटके असणे महत्वाचे होते. कोणाला बोलावायचे, त्यांची नावे कुठे आणि कशी लिहायची, लेबले काय आकाराची, पाकिटावर कुठे चिकटवायची हे प्रश्न सोपे असले तरी आमच्या घरी त्याची उत्तरे कठीण असतात. आमचे ‘हे’ ते करण्यात अतिशय कुशल आहेत. असो! शेवटी, लेबले छापली, मुंबई-पुण्याला पाठवली. इथे पाकिटे भरली आणि पोस्टात टाकली. भारतातील तेथेच पोस्टात टाकली की वेळेवर पोचतील आणि पोस्टेजही वाचेल असा अंदाज होता.

त्या दिवशी रात्री शांत झोप लागली. सर्वसाधारणपणे इथे गोष्ट संपते. पण आमच्या गोष्टीला ‘ता.क.’ आहे. चार दिवसांत आम्ही पाठवलेली काही काढे परत आली. अर्थातच पत्ता चुकीचा असावा असा आमचा दावा होता, पण तसे नव्हते. उलगडा करण्यासाठी मी पोस्टात गेले. त्याने पाकीट उभे निरखून पाहिले. ‘त्याचे असे आहे, हे तुमचे पाकिट उभे आहे. आमचे मशीन पाकिट आडवे करून उजवीकडचा पत्ता वाचते आणि तिकडे पाठवते. तुमचा रिटर्न अॅड्रेस तिथे येतो म्हणून ते परत आले. मला घेरी आल्यासारखे झाले. मनात शिवी हासडली. (बाई नसते तर नुसती मनातच नसती हासडली). मी माघार घेणार नव्हते - परत पोस्टेजवर खर्च करणार नव्हते.

“मग इतर पाकिटे कशी परत आली नाहीत?” मी माझा पवित्रा दाखवला.

“काही पोस्टातले लोक नियम पाळत नाहीत किंवा अडाणी असतात. पण तुमच्या ह्या पत्रांची व्यवस्था मी करतो.”

तेवढ्यावर तात्पुरते निभावले. पण वराकडील निमंत्रणपत्रिका अजून टपालात पडल्या नव्हत्या. त्यावरही रिटर्न अँड्रेस अर्थातच आमचाच होता. पंधरा दिवसांनी त्यांच्याही काही पत्रिका आमच्याकडे आल्या. पोस्टातील लोकांशी परत वाद घालण्याची इच्छा नव्हती. निमूटपणे मोठ्या अमेरिकन पाकिटांत पत्रिका घालून पाठवल्या. मग काही दिवस सुखाचे गेले. पुण्याच्या पत्रिका पोस्टात पडल्या. मुंबईच्या पोस्टात स्टॅप शिल्लक नाहीत म्हणून काही दिवस अडखलल्या. काही लोकांनी खोटे स्टॅप काढले म्हणून काही दिवस पोस्टाने स्टॅप विकणे बंद केले होते. नंतर स्टॅप लावून पत्रिकेचा गड्डा पोस्टात दिला तर तो त्यांनी नाकारला.

“अमेरिकेतील रिटर्न अँड्रेस असलेली पत्र आम्ही घेत नाही.”

“पण पुण्यात घेतली. तिथे काही प्रॉब्लेम नाही आला.”

“हे बघा, आमचे नियम आहेत. आम्ही केलेले नाहीत. पुण्यातील लोक अडाणी असतील.”

मुंबईला, येथील पत्ता खोडून त्या जागी सासरचा पत्ता लिहिला. ह्यांची बत्तीशी खरी ठरली होती.

“चहा घेणार का?” सीमाने अगत्याने विचारले. “अगं, तुझा फोन आल्यावर माझी धांदल झाली. चार ठिकाणी फोन करून आपण अशा वेळी काय करायचे असते ह्याची माहिती काढली. सुपारी आणि नारळ आणायला ह्यांना भाजी मंडईमध्ये पिटाळले.” सीमाने उघडपणे सांगितले.

आम्ही शास्त्रोक्तपणे लग्नाचे बोलावणे केले.

“किती छान आहे ग पत्रिका. कुदून करून घेतलीस?” तिच्या ह्या प्रश्नाने कोंडाणा जिंकल्यासारखे वाटले. तिला आमचा वृत्तांत ऐकवला. “अगं, यथासांग बोलावणे करायचे आणखी एक कारण आहे. पोस्टावर अवलंबून राहण्यापेक्षा हे स्वस्त आणि खात्रीचे आहे.” तिला ते मनापासून पटले. लग्नाआधी पत्रिकेची पूजा का करतात ते आता कळलं!

- सु धीर आं बे कर

(‘अम्मा – अमेरिका माता’ या कथासंग हातून)